

Priča je tipično romantizirana, svi je znamo, no ponovimo je ukratko:

Već teško bolesnom Mozartu, stigao je u crno odjeven neznanac te naručio misu za mrtve, *Requiem*, uz znatnu novčanu naknadu. Mozart je narudžbu smatrao prstom sudbine, osjećao je da se i njemu kraj bliži te je držao da *Requiem* sklada za sebe.

"Sasvim sam izgubio glavu – piše skladatelj – nemam više snage i ne mogu otjerati sliku neznanca koja mi je neprestano pred očima. A ja radim, jer me skladanje manje umara nego počinak. Uostalom, više se i ne trebam bojati. Nešto u meni govori mi da će mi uskoro otkucati zadnja ura...".

I doista, nije uspio dovršiti *Requiem*, srce je Mozartovo prestalo kucati u stavku *Lacrymosa*. Djelo je dovršio njegov učenik Franz Xavier *Süssmayr*, dopisavši prema majstorovim skicama, stavak *Lacrymosa* te preostale dijelove *Sanctus*, *Benedictus* i *Agnus Dei*, a ponovio je i fugu iz stavka *Kyrie* na riječi "Cum sanctis". Tako dovršeno djelo predao je naručitelju, izaslaniku grofa Franza *Walsega*, glazbenog diletanta koji je Mozartovu glazbu htio izvesti pod svojim imenom. Ipak, prva izvedba Mozartova *Requiem*a zbila se tek 1792. godine u Beču, pod vodstvom diplomata i skladatelja *Gottfrieda van Swieten*a.

Requiem je kruna Mozartova stvaralaštva, njegov zadnji pozdrav ovozemaljskom svijetu, i prvi koji je uputio vječnosti. Danas znamo da je u nju dospio, kao jedan iz povorke onih koji smrt dočekuju kao prijateljsku utjehu. I možda je baš stoga njegova misa za mrtve dar svima koji vjeruju.

* Ulomci predavanja održanog 2. IV. 1991. g. u Institutu za crkvenu glazbu, u sklopu Seminara za crkvene glazbenike s posebnim osvrtom "Mozart i sakralna glazba".

Sretan Božić i blagoslovljenu
Novu Godinu cijenenim
pretplatnicima, suradnicima i
prijateljima "Sv. Cecilije" žele
UPRAVA I UREDNIŠTVO

Zašto Papandopulova "Hrvatska misa" nije izvedena u Splitu?

Ivan Bošković, Split

Kad se politika uplete u kulturu uvijek sve svrši loše. Za politiku jer preuzima na sebe ulogu slona u staklarskoj radionici, za kulturu jer (barem privremeno) biva onemogućena u ispunjenju svog poslanstva. Primjeri su brojni. Jedan je i neodržana izvedba *Hrvatske mise Borisa Papandopula* u Splitu godine 1972.

Hrvatska misa u d-molu, op. 86. za soliste i veliki mješoviti zbor â cappella skladana je u Samoboru godine 1938., a ne 1939. kako se ponegdje spominje, čemu je djelomice nehotimično kriv i sam Papandopulo. On je, naime, na 1. stranici autografa partiture ispod posvete napisao godinu 1939., ali je na samom svršetku djela zabilježio 1938. kao godinu skladanja,¹ kao što to uobičajeno radi i u drugim svojim skladbama.² Misa je posvećena *Hrvatskom pjevačkom društvu "Kolo"* iz Zagreba, a prvi je put izvedena u Hrvatskom glazbenom zavodu 1. travnja 1942. u povodu 80. obljetnice osnutka tog društva.³ To što je praižvedba bila 1942., pa neke dionice potječu iz onih ratnih dana, poslužilo je nekima 1983. ne samo da pokušaju krivotvoriti godinu postanka, tvrdeći da je skladana 1941., nego i da optuže maestra Papandopula izmišljotinom kako je to djelo napisao u čast Poglavnika.⁴

Iako se po svojim kvalitetama ubraja u najuspješnija i najrepresentativnija skladateljska djela Borisa Papandopula, *Hrvatska misa* poslije rata ne samo što nije izvođena, nego je i (usudio bih se reći: sustavno i uporno) prešućivana u stručnoj literaturi. Teško je povjerovati da je to slučajni propust, a ne namjerni postupak. Naime, koliko sam mogao utvrditi iz pregledane literature (Andreis, Hudovsky, Kovačević, Pettan, Županović,⁵ koji spominju i bilježe *Muku Gospodina našega Isukrista*, dakle duhovno, "crkveno" djelo kao što je i misa), *Hrvatsku misu* prije njezinih prvih poslijeratnih izvedbi godine 1983. spominje samo dr. *Krešimir Kovačević* u *Muzičkoj enciklopediji* 1963. i to tek u popisu Papandopulovih djela, navodeći kao godinu postanka 1939.⁶ Od njega sam tu godinu preuzeo i ja. Iako će djelovati neskromno, moram reći da sam izgleda prvi poslije rata, a prije 1983., napisao nekoliko redaka o toj skladbi u jednom prigodnom članku. Evo tih redaka:

"Ništa manje nije vrijedna i znamenita i njegova 'Hrvatska misa' iz godine 1939., pisana za mješoviti zbor i soliste, koja po zvukovnoj voluminoznosti podsjeća na velika i nenadmašiva djela vrhunskih majstora ruske opere i zborne glazbe."⁷

To, dakle, veliko Papandopulovo djelo, koje je imalo "nesreću" da je praizvedbu doživjelo u ratnim godinama, a uz to i "nezgodan" pridjev u imenu, zahvaljujući promjenama koje su se zbile u hrvatskom političkom životu godine 1970. i 1971., uvrstilo je splitsko *Hrvatsko narodno kazalište* u svoj izbornik za sezonu 1971/72. Osim opernog, angažirani su i pjevači splitskih crkvenih zborova. Solisti su trebali biti *Teodosija Koščina* (sopran), *Biserka Anić-Belković* (alt), *o. fra Josip Soldo* (tenor) i *Ante Matanović* (bariton). Dirigentsku palicu Boris Papandopulo, koji se te sezone nalazio u Kairu, povjerio je *Eduardu Tudoru*. Pokusi su počeli u ranu jesen 1971. Međutim, politički događaji, koji su uskoro potresli Hrvatsku, omeli su i spriječili izvedbu mise.

Odmah poslije 21. sjednice Predsjedništva CK SKJ ansamblu je naređeno, da skladba mora biti nastudirana i izvedena do 19. prosinca 1971. Poslije je taj rok pomican nekoliko puta (22. prosinca, 28. prosinca, početak siječnja 1972.), da bi konačno kao datum izvedbe bio određen 12. veljače 1972. U tisak je dan standardni veliki plakat (namijenjen oglasnim pločama u gradu), koji je – nakon što je otisnut probni primjerak – doživio ispravak. Namjesto (u splitskom kazalištu) uobičajenog isticanja velikim slovima imena i prezimena skladatelja i naziva djela (na pr.: *Jakov Gotovac: ERO S ONOGA SVIJETA; Giuseppe Verdi: AIDA* i sl.), na ispravljenom plakatu velikim je slovima istaknuta vrsta priredbe (KONCERT OPERNOG ZBORA), a manjim slovima ime autora i djela.

Tiskan je i program iz kojeg se vidi da splitsko *Hrvatsko narodno kazalište* u subotu, 12. veljače 1972. u 20 sati u dvorani *Doma brodogradilišta "Split"* (koju je splitsko kazalište koristilo poslije požara od 13. veljače 1970.) kao svoju 50. priredbu te sezone priređuje *Koncert opernog zbora* na kojem se prvi put izvodi *Hrvatska misa* u d-molu, op. 86. za mješoviti zbor i soliste Borisa Papandopula. Na programu su navedena imena dirigenta i solista, te stavci mise: *Gospode pomiluj, Slava, Vjerovanje, Svet, Blagoslovljen i Jaganjče Božji*.

I zagrebački "Vjesnik" od 6. veljače 1972., u svom pregledu kulturnih zbivanja u hrvatskim gradovima slijedećeg tjedna, najavio je taj koncert. Ali, do izvedbe ipak nije došlo, jer su neki utjecajni "drugovi" iz politike usmeno zahtijevali od nekih partijskih drugova u kazalištu, da se taj koncert ne održi.

Razlučen takvim postupkom, nastojeći da višemesečni trud cjelokupnog ansambla ne bude uzaludan, dirigent *Eduard Tudor* obratio se mjerodavnim osobama u Općinskom komitetu SKH, pokušavajući im (uzalud) objasniti tko je Boris Papandopulo, što je sve skladao (među ostalim i partizanske teme) i zašto se to djelo zove *Hrvatska misa*,

napominjući usput da se u Moskvi godine 1945. nisu uslužavali izvesti Brahmsov *Njemački requiem*. Zamolio ih je da omoguće izvedbu, ali mu je odgovoreno da se oni ne mogu miješati u samoupravna prava radnih ljudi u kazalištu, odnosno da je u kazalištu tako odlučeno. I tako je u "suptilnoj igri" obostranog pozivanja (kazališnih moćnika na zahtjev Komiteta, Komiteta na samoupravno pravo odlučivanja) iz igre "ispala" Papandopulova misa. Višemesečni trud bijaše zaista uzaludan.

Iako se o neodržanoj izvedbi u tisku nije pisalo, ipak se o toj zabrani ponešto čulo. *Gjorgje Šaula* imao je dovoljno hrabrosti da čak u tri navrata preko *Radio-Zagreba* glasno i jasno kaže da je izvedba zabranjena, odnosno da nije održana samo zbog toga, što se skladba zove *Hrvatska misa*. Pri tomu je uporno objašnjavao, da taj naziv nema ikakve veze s tada ozloglašanim "hrvatskim nacionalizmom", da pridjev "hrvatska" označava samo da uglazbljeni liturgijski tekst nije na latinskom ili staroslavenskom, nego na hrvatskom književnom jeziku.

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE
S P L I T

SUBOTA, 12. veljače 1972.

SEZONA 1971/72

Priredba 50.

DVORANA DOMA BRODOGRADILIŠTA - SPLIT -

KONCERT OPERNOG ZBORA

P R I V I P U T

BORIS PAPANODPULO: »HRVATSKA MISA«

d-mol op. 86

ZA MJESOVITI ZBOR I SOLISTE

Dirigent: EDUARD TUDOR

S o l i s t i :

TEODOSIJA KOŠČINA - sopran
BISERKA ANIĆ-BELKOVIĆ - alt
JOSIP SOLDO - tenor
ANTE MATANOVIĆ - bariton

Stavci:

GOSPODE POMILUJ
SLAVA
VJEROVANJE
SVET
BLAGOSLOVLJEN
JAGANJČE BOŽJI

POČETAK U 20 SATI

CIJENE ULAZNICA 10 DIN

Prodaja ulaznica na blagajni kazališta svakog dana od 9 do 12 i od 18 do 20 sati.
Blagajna u Dому brodogradilišta - Split - otvorena je na dan priredbe dva sata prije početka.

Program neodržane splitske izvedbe "Hrvatske mise"

Gjorgje Šaula nastojao je da se *Hrvatska misa* ipak izvede. Znajući da se to u Hrvatskoj ne može ostvariti, partituru je odnio u Beograd i pokazao je tamošnjim dirigentima (o tomu mi je svojedobno opširnije pričao u Splitu). Po njegovim riječima, svi su bili oduševljeni skladbom, ali je ipak nisu bili spremni izvesti, jer oni, kako kažu, duhovna djela izvode samo na – latinskom jeziku?!

U srpnju 1983. Papandopulova *Hrvatska misa* konačno je ipak (prvi put u novije doba) izvedena na *Dubrovačkim ljetnim igrama*, ali pod "neutralnim" nazivom "Misa u d-molu".⁸ Na toj je "neutralizaciji", kako tvrdi *Vladimir Kranjčević*, dirigent izvedbe, "insistirao Programski savjet *Dubrovačkih ljetnih igara, a maestro Boris Papandopulo se time složio*."⁹ Međutim, samo mjesec i po dana poslije toga, u rujnu 1983., Papandopulova je skladba izvedena i u crkvi sv. Katarine u Zagrebu, ali pod svojim pravim imenom. Tada je ujedno predstavljena i gramofonska snimka "Hrvatske mise" u izdanju "Jugotona".¹⁰

Akademski zbor "Ivan Goran Kovačić", koji je pod ravnanjem *Vladimira Kranjčevića*, sa solistima *Nadom Ruždjak, Marijom Klasić, Zrinkom Sočom i Vladimirom Ruždjakom Hrvatsku misu* izveo i na *Dubrovačkim ljetnim igrama* i u crkvi sv. Katarine u Zagrebu, do kraja 1983. i slijedeće 1984. isto je djelo pod njegovim pravim imenom izveo "s velikim uspjehom u Sisku, Karlovcu i Ljubljani".¹¹ Šteta je što nije nastupio i u Splitu, jer bi to bio ne samo prvorazredni glazbeni događaj za splitsku koncertnu publiku, nego i svojevrsna nagrada svima onima koji su godine 1971/72. uložili toliko truda i ljubavi, da bi što dostojnije i uspješnije izveli *Hrvatsku misu* i na taj se način odužili skladatelju, koji je Splitu mnogo dao i koji mu je bio stalni poticaj u stvaralačkom radu.

Izvedbama *Hrvatske mise* u Dubrovniku, Zagrebu, Sisku, Karlovcu i Ljubljani 1983/84. konačno je završena jedna otužna epizoda iz našega kulturnog života, koja je – u konačnici – ipak više štetila politici, negoli kulturi. Jer, iz povijesti nam je dobro poznato, da pravim, istinskim kulturnim vrednotama nikakvi progoni ili zabrane ne mogu nauditi. Naprotiv, mogu im samo pomoći!

BILJEŠKE:

- 1 Erika Krpan: *Stvaralaštvo za zbor Borisa Papandopula do godine 1940*. Naznake za tematsku sistematizaciju. "Arti musices", sv. 19., br. 2., Zagreb, 1988., str. 124.
- 2 Ivan Bošković: *Bez svoga naroda ne možete ništa*. Razgovor s maestrom Borisom Papandopulom. "Glas Koncila", g. XXX., br. 22. (886), 2. lipnja 1991., str. 7.
- 3 Vladimir Kranjčević: *Još o "Hrvatskoj misi"*, "Glas Koncila", g. XXX., br. 24. (888), 16. lipnja 1991., str. 2.
- 4 Vidi bilješku br. 2.
- 5 Josip Andreis: *Razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj* (u knjizi autora Andreis-Cvetko-Đurić-Klajn *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*), "Školska knjiga", Zagreb, 1962.; isti: *Povijest glazbe, Povijest hrvatske glazbe*, knjiga 4., Liber-Mladost, Zagreb, 1974.; Zoran Hudovsky: *Boris Papandopulo kao muzički pisac i kritičar*, "Arti musices", sv. 4., Zagreb, 1973.; Krešimir Kovačević: *Hrvatski kompozitori i njihova djela*, "Naprijed", Zagreb, 1960.; isti: *Muzičko stvaralaštvo u Hrvatskoj 1945-1965*, Zagreb, 1966.; isti: *Deset stoljeća hrvatske glazbe*, "Republika", g. XXVII.,

br. 11., Zagreb, studeni 1971.; Dr Hubert Pettan: *Repetitorij povijesti glazbe*, sv. III., "Muzička naklada"; Zagreb, s.a.; Lovro Županović: *Svijet umjetnosti Borisa Papandopula*, "Sv. Cecilija", g. XLVI., br. 1., siječanj-ožujak 1976., str. 15-16.; isti: *Stoljeća hrvatske glazbe*, "Školska knjiga", Zagreb, 1980.

U svim tim člancima i djelima neizostavno je spomenuta "Muka Gospodina našega Isukrsta", o kojoj neki auktori pišu dosta opširnije (kao Kovačević u "Hrvatskim kompozitorima..."), a neki je bilježe tek kao bibliografski podatak. Svima je pak zajedničko, da redovito navode pogrešnu godinu postanka tog djela, to jest 1935., a ne 1936. kad je "Muka" zaista i skladana. Zajedničko im je i to, da "Hrvatsku misu" uopće ne spominju, osim donekle Josipa Andreisa, koji u "Povijesti glazbe" u "diplomatskom" stilu piše: "*Papandopulo je autor i jedne opsežne mise i drugih duhovno-crkvenih djela*" (str. 383.). Siptomatično je, međutim, da tog podatka nema u njegovom "Razvoju muzičke umjetnosti u Hrvatskoj" iz godine 1962., kao što je znakovita i činjenica, da Krešimir Kovačević u "Muzičkom stvaralaštvu..." iz godine 1966. u popisu djela Borisa Papandopula ne spominje "Hrvatsku misu", ali je navodi u knjizi "*Društvo skladatelja Hrvatske 1945-1985, Stvaralaštvo-akcije* iz godine 1985., koja je zapravo svojevrsno novo, prošireno izdanje "Muzičkog stvaralaštva..."

- 6 K. Ko.: *PAPANDOPULO, Boris*, "Muzička enciklopedija", sv. I., 1. izd., JLZ, Zagreb, 1963., str. 372.; sv. III., 2. izd., Zagreb, 1977., str. 35.
- 7 Ivan Bošković: *Duhovne skladbe Borisa Papandopula i Ivana Brkanovića*. (U povodu osamdesete obljetnice njihova života.), "Sv. Cecilija", g. XLVII., br. 1., siječanj-ožujak 1977., str. 22.
- 8 Jagoda Martinčević-Lipovčan: *Monumentalna freska*. Remek-djelo Borisa papandopula "Misa u d-molu" u čudesnoj izvedbi zagrebačkog zbora "Ivan Goran Kovačić", "Vjesnik", 21. srpnja 1983., str. 5.
- 9 Vidi bilješku br. 3.
- 10 Jagoda Martinčević-Lipovčan: *Sjajan početak sezone*. "Hrvatska misa" Borisa Papandopula izvedena u Zagrebu nakon 45 godina. "Vjesnik", 21. rujna 1983., str. 7.; Nenad Turkalj: *Majstorski domet*, "Večernji list", 21. rujna 1983., str. 5.; Marija Božić: *U vrhu hrvatske vokalne glazbe*. U povodu ponovne izvedbe Hrvatske mise u d-molu, op. 86, za soliste i zbor a cappella Borisa Papandopula, "Oko", g. XI., br. 301., 29. rujna – 13. listopada 1983., str. 26.
- 11 Vidi bilješku br. 3.